

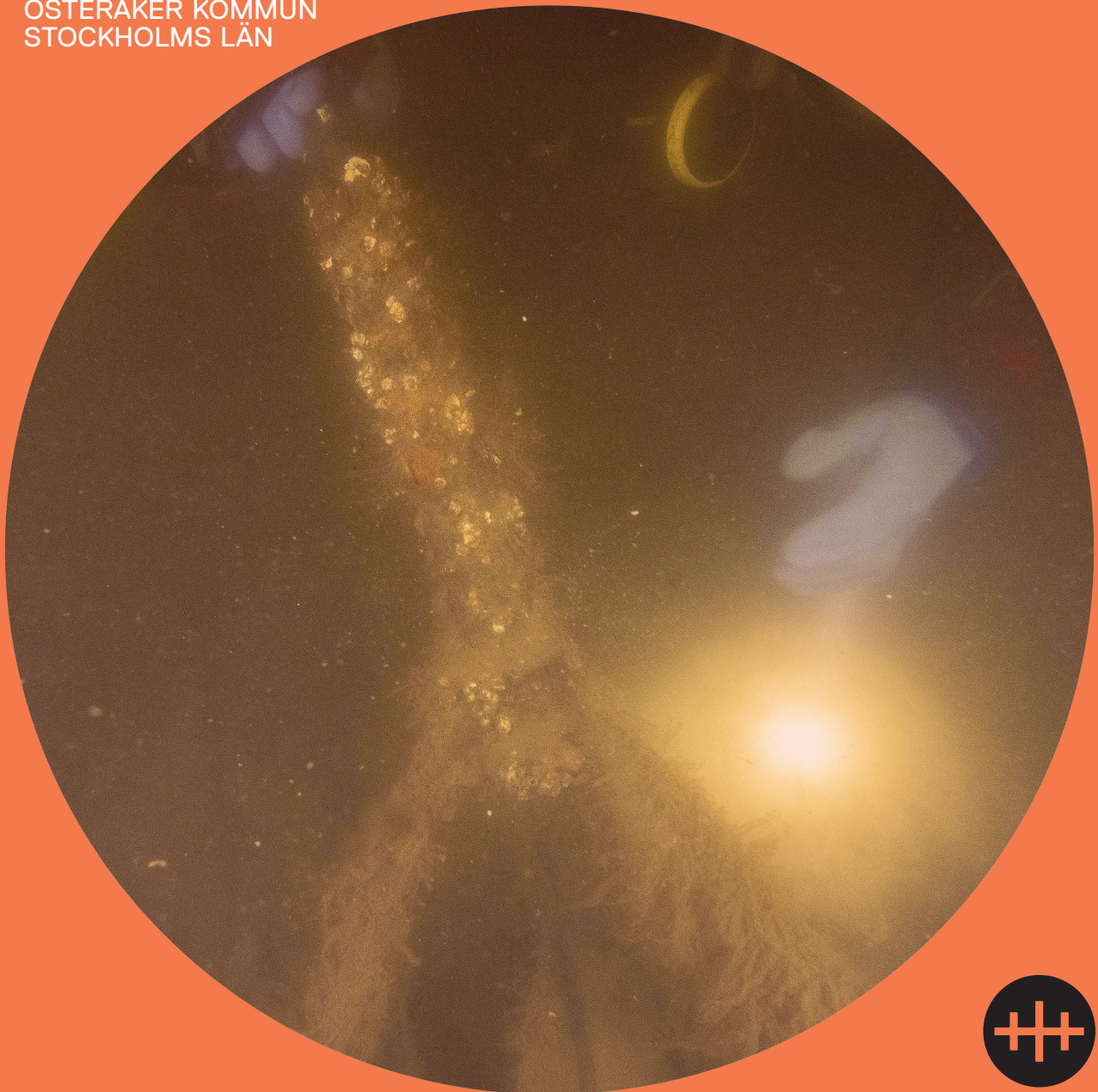
VRAK – MUSEUM OF WRECKS
ARKEOLOGISK RAPPORT 2025:4

GULDDRAGET

MARINARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 2

LÄMNINGSNUMMER L2013:4464,
L2025:2476, L2025:2477

ÖSTERÅKER KOMMUN
STOCKHOLMS LÄN

VRAK
MUSEUM OF
WRECKS

MIKAEL FREDHOLM

en del av STATENS MARITIMA OCH TRANSPORTHISTORISKA MUSEER

VRAK – MUSEUM OF WRECKS
ARKEOLOGISK RAPPORT 2025:4

GULDDRAGET

MARINARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 2

LÄMNINGSNUMMER L2013:4464, L2025:2476, L2025:2477

ÖSTERÅKER KOMMUN
STOCKHOLMS LÄN

MIKAEL FREDHOLM

Vrak – Museum of Wrecks
en del av Statens maritima
och transporthistoriska museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.vrak.se
www.smtm.se

Statens maritima och transporthistoriska museer
är miljöcertifierade enligt ISO 14001.

2025 Vrak – Museum of Wrecks
Arkeologisk rapport 2025:4

Layout: Typoform
Omslagsbild: Rapportförfattaren vid förstäven på den södra "ekan"
L2025:2476. Foto: Marco Ali, SMTM. VK.V 0333.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY),
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>.
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.

INNEHÅLL

Sammanfattning	6
Bakgrund	8
Syfte och metod	9
Topografi och kulturmiljö	10
Tidigare undersökningar	11
Metod och genomförande	12
Resultat	14
Diskussion och tolkning	21
Utvärdering	21
Referenser	22
Tekniska och administrativa uppgifter	23
Bilaga 1. Bärgade och fotograferade föremål	24

SAMMANFATTNING

Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) har genomfört en marinarkeologisk utredning etapp 2 inom Österåkers kommun, Stockholms län. Utredningen omfattade ett område med en ansamling av olika typer av föremål som tidigare påträffats vid det så kallade "Gulddraget" och som registrerats i KMR som en möjlig fornlämning (L2013:4464, lämningstypen Övrigt). Utredningen gjordes inför en planerad ledningsförläggning.

SMTM:s utredning visade att lämningen L2013:4464 har fel position i Fornsök/KMR. Positionen ska korrigeras cirka 50 meter åt nordväst (se fig. 1).

L2013:4464 kunde bestämmas utgöras av spridda timmer, knuttimmer, lösa bryggstimmer, något enstaka bryggstimmer med hål för "svärd",

med mera. Här finns också fragment av porslin, helt porslin, flintgods, rödgods och seltzerkrus, som alla bedöms härröra från efter 1850.

Vid utredningen påträffades även två mindre fartyglämningar, i form av ekor, som utifrån hur de är konstruerade, samt att de har färg kvar uppskattas ha byggts efter 1850. Dessa utgör två egna lämningar och har åsatts lämningsnummer L2025:2476 respektive L2025:2477.

Den antikvariska bedömningen av området L2013:4464 är att detta utgör en övrig kulturhistorisk lämning (ÖKL). Även fartyglämningarna (ekorna) L2025:2476 och L2025:2477 bedöms utgöra övriga kulturhistoriska lämningar.

FIGUR 1. Karta som visar utredningsområdet för L2013:4464. Utsnitt ur GSD Terrängkartan, Lantmäteriet, licensierad CC0, bearbetat av Håkan Thorén och Mikael Fredholm, SMTM.

686396 686596 686796 686996 687196 687396 687596 687796

Åkersberga

L2014:9370

L2014:9440

Skola

Österskärskolan

L2014:8802

Tuna

L2014:9039

Österskär

L2013:1070

Kristenholmen

L2013:4464

Näsuddens naturreservat

Gästholmen

Vimparen

Källängen

Fornsök/KMR

Antikvarisk
bedömning

Ingen antikvarisk
bedömning & Ej
kulturhistorisk lämning

Fornlämning

Övrig kulturhistorisk
lämning & Möjlig
fornlämning

0 50 100 200 300 400 500

Meter

BAKGRUND

Roslagsvatten planerar att förlägga nya ledningar till det nya avloppsreningsverket i Margretelund. Ledningarna kommer förläggas i mark, men också delvis som sjöledning. I en smalare del av Tunafjärden där en ledning planeras finns en möjlig fornlämning, L2013:4464.

Länsstyrelsen beslutade 2025-03-12 att Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) skulle utföra en marinarkeologisk utredning av lämningen L2013:4464 inom fastigheten Österåker Näs 7:3 i Österåkers kommun (1st beslut 60563-2024, beslutsdatum 2025-03-12).

SYFTE OCH METOD

Syftet med utredningen har varit att bedöma antikvarisk status och lämningstyp på den möjliga fornlämningen L2013:4464 (övrig kulturhistorisk lämning eller fornlämning), samt att avgränsa densamma inför den av Roslagsvatten planerade ledningsförläggningen. Resultaten från utred-

ningen ska kunna användas vid länsstyrelsens tillståndsprövning och för eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som ett underlag i Roslagsvattens planering.

TOPOGRAFI OCH KULTURMILJÖ

I Åkersberga ligger Täljöviken och Tunafjärden som under förhistorisk tid var vattenfarleder till det som idag är Garnsviken. Garnsviken var en del av Långhundraleden som under vikingatiden gick mellan Åkersberga och Uppsala. Även under modern tid har vattenvägen utnyttjats och under perioden 1826–1833 passerade cirka 100 fartyg per år Åkers kanal upp till Garnsviken (Hult 1922). Idag går leden genom Åkers kanal, med en sluss upp till Garnsviken som ligger 2 m ö.h.

I Tunafjärden nedanför Tunaborgen (L2014:9370) ligger ett par fartygslämningar (L2013:4098 och L2013:4472), som blivit undersökta 1976 och även 2001. Vid den norra lämningen, som antagits vara från 16–1700-tal skall även pålar ha setts, vilka har tolkats som rester av en äldre bryggslämning.

Vid inloppet till Tunafjärden kallas ett vattenområde för "Gulddraget". I trakten finns en tradition att flyende personer ska ha dumpat en skatt på platsen. Det finns också en sägen att den sista katolske ärkebiskopen Johannes Magnus ska ha samlat in föremål från kyrkor och kloster, för att frakta de till Tunaborgen, för att sedan skepa det vidare till Danmark. I samband med en omlastning ska en skärbåt ha förlist och att Gustav Vasa ska ha draggat efter föremålen. Detta ska ha varit anledningen till att området kallas Gulddraget (Länsstyrelsen Dnr. 2020-1994-12512).

På historiska kartor finns inget som antyder att det funnits något konstruerat, så som exempelvis bryggor, inom utredningsområdet.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

På platsen för Gulddraget genomfördes en arkeologisk undersökning år 1994 (L2013:4464). Undersökningen skedde på initiativ av Österåkers hembygds- och fornminnesförening i samarbete med Österåkers Dykarskola. Syftet med undersökningen var att försöka lokalisera ärkebiskop Johannes Magnus skatt. I samband med undersökningen fick Österåkers hembygds- och fornminnesförening tillstånd att med dykare använda metallsökare (Länsstyrelsen Dnr. 2020-1994-12512).

Det som påträffades vid undersökningen beskrivs som möjliga vrakdelar, porslin, trätallrikar med mera. Platsen har bestämts att sannolikt vara en dumpplats (Fornsök/KMR).

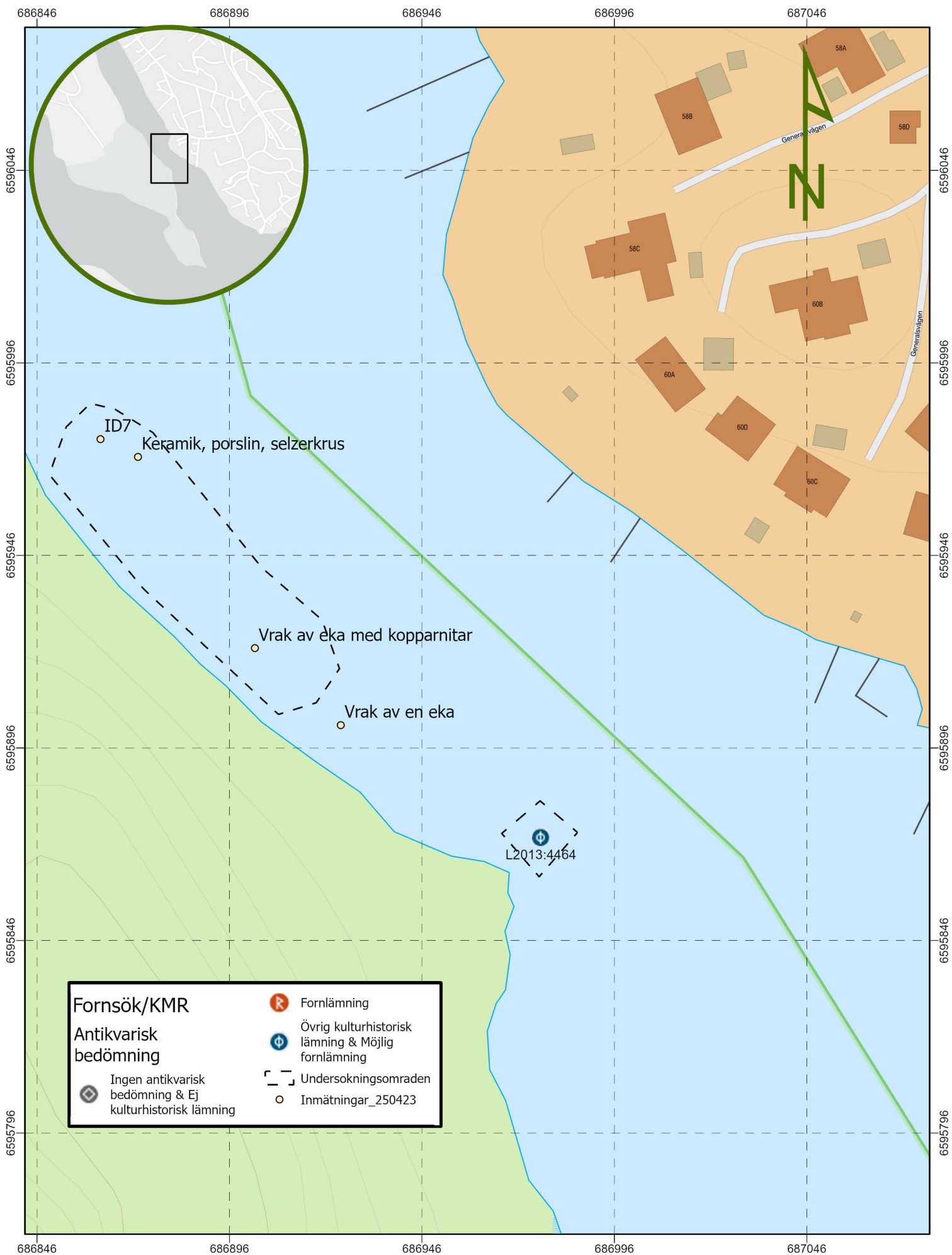
SMTM har sedan år 2024 arbetat med ett arkeologiskt projekt i området. I och med detta sonarkarterades området, varvid anomalier i det nu utredda området framträdde i sonardatan. Det påträffades inom detta projekt även flera fartygs-lämningar i Tunafjärden (Fredholm, in prep.).

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Den marinarkeologiska utredningen genomfördes av marinarkeologer från SMTM, som inventerade och dokumenterade lämningar och föremål i området via dykbesiktning. Inför dykbesiktningen togs även hänsyn till vad som framgått genom den tidigare genomförda sonarkarteringen. Området från den registrerade positionen för L2013:4464 och längs stranden åt nordväst har dykbesiktigats.

Intressanta föremål och konstruktioner på botten fotograferades. I samråd med länsstyrelsen togs även vissa mindre fynd, främst keramik, inom L2013:4464 upp till ytan och fotograferades för att kunna bestämmas närmare. Därefter återdeponerades föremålen.

FIGUR 2. Karta som visar utbredningen av fyndområdet för L2013:4464 och de två ekorna, cirka 50 meter nordväst om registreringen i KMR/Fornsök och det ursprungliga undersökningsområdet. Området med porslin och keramik ligger söder om det som kallas ID7 (ett stort timmer). Utsnitt ur GSD Terrängkartan, Lantmäteriet, licensierad CC0, bearbetat av Håkan Thorén och Mikael Fredholm, SMTM.

RESULTAT

SMTM:s utredning visar att positionen för området för L2013:4464 ska korrigeras cirka 50 meter åt nordväst jämfört med angivet läge i Fornsök/KMR (se fig. 2). Detta är även ungefär i enlighet med vad den skiss som upprättades i samband med undersökningen 1994 visar.

Vid utredningen påträffades även två mindre fartygslämningar, i form av ekor, som utifrån hur de är konstruerade och målade uppskattas ha byggts efter 1850. Dessa utgör två egna lämningar och har åsatts lämningsnummer L2025:2476 respektive L2025:2477.

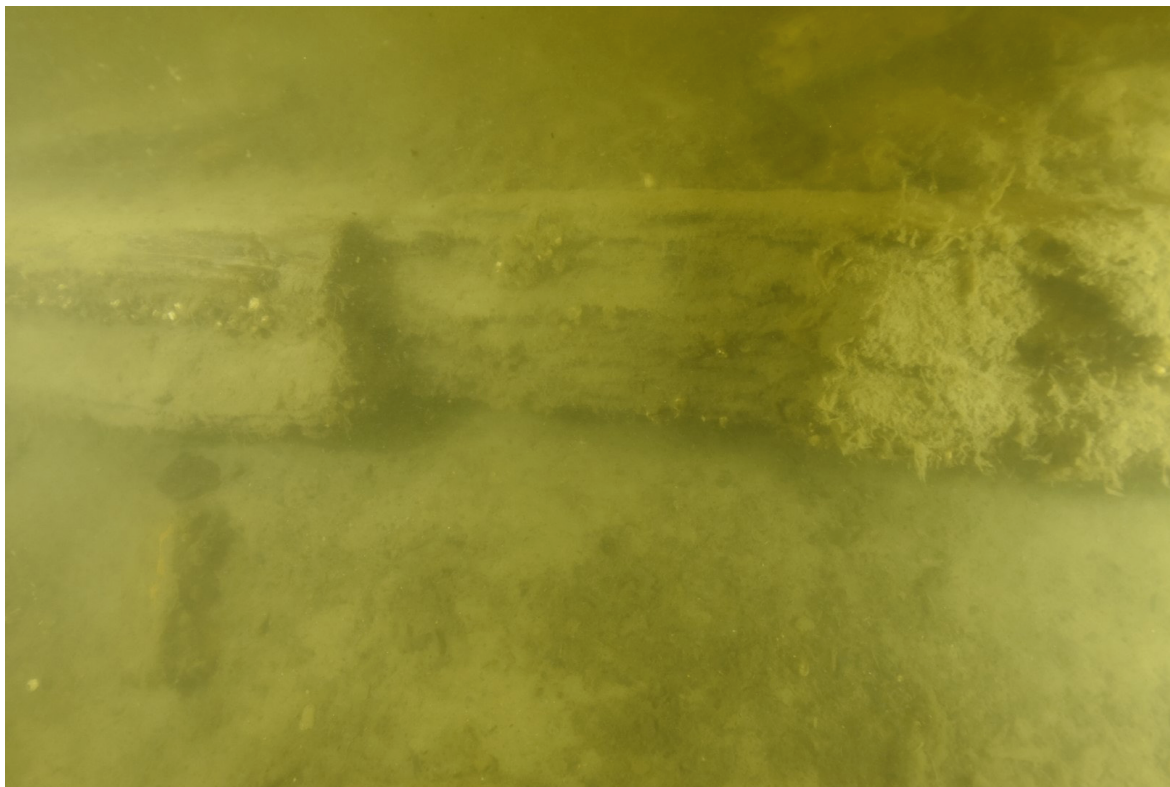
Den antikvariska bedömningen är att L2013:4464 utgör en övrig kulturhistorisk lämning, baserat på en datering av fynden.

De två fartygslämningar i form av ekor, L2025:2476 respektive L2025:2477, som påträffades vid utredningen har bedömts utgöra övriga kulturhistoriska lämningar, bland annat baserat på dessas konstruktion.

Beskrivning av L2013:4464, "Gulddraget"

I området påträffades bland annat bearbetat trä. Det mesta av det timmer som ligger i området bedöms vara enstaka timmer från raserade bryggkonstruktioner. Andra är svårbestämda, men de bedöms inte härröra från fartygslämningar (se fig. 3-5). Det påträffades också porslin och keramik (se fig 6-7). Här finns bland annat Seltzerkrus, som bedöms vara från 1800-talet. Övriga föremål bedöms härröra från andra hälften av 1800-talet (se bilaga 1).

Varför fyndbilden inom området ser ut som den gör är oklart, men det kan ha att göra med att platsen utgjort ett dumpområde för skräp och/eller att man dumpat muddermassor här.

FIGUR 3. Ett löst knuttimmer. Foto: Marco Alí, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0337).

FIGUR 4. Ett löst rundtimmer. Foto: Marco Alí, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0338).

FIGUR 5. Ett löst timmer med hål. Foto: Marco Alí, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0339).

FIGUR 6. En porslinsbit. Foto: Marco Ali, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0340).

FIGUR 7. Ett "seltzerkrus". Foto: Marco Ali, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0341).

Beskrivning av ekorna, L2025:2476 & L2025:2477

Det påträffades också två mindre fartygslämningar, ”ekor”. Dessa bedöms ha förlist efter 1850, vilket baseras på konstruktion samt att båda bär spår av färg, vit respektive grön.

Södra ekan L2025:2476

Fartygslämningen består av en cirka 3 x 1 meter stor klinkbyggd ”eka”. Den har platt akterspegel och årtullar (se fig. 8 och 9). Det kunde även se spår av färg. Fartygslämningen åsattes fornlämningsnummer L2025:2476.

FIGUR 8. Størbords årtull på den södra ekan. Foto: Marco Alí, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0355).

FIGUR 9. Babords sida och aktern på den södra ekan. Foto: Marco Alí, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0334).

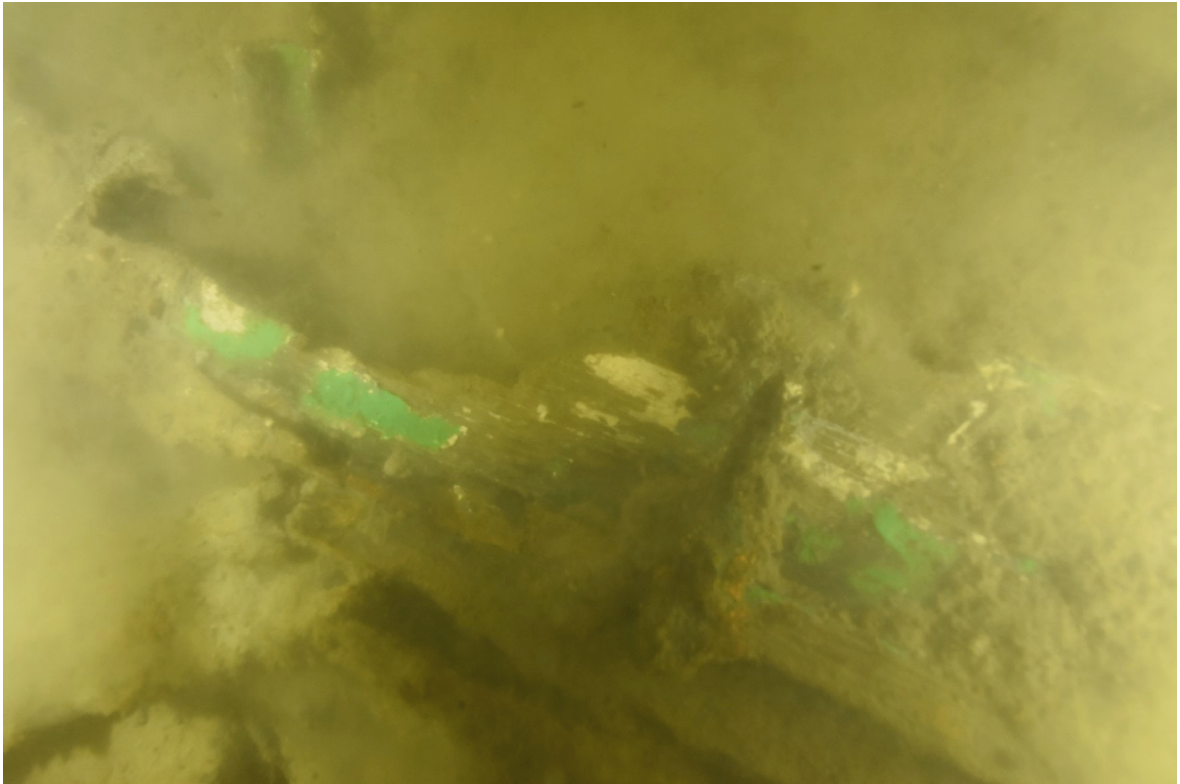
Norra ekan L2025:2477

Fartygslämningen består av sönderslagna rester av en klinkbyggd "eka" med kopparnitar och färg synliga. Det sönderslagna skicket gör det svårt att

bedöma ursprunglig storlek, men uppskattningsvis har den varit 5-6 meter lång och en dryg meter bred. Fartygslämningen åsattes fornlämningsnummer L2025:2477.

FIGUR 10. Bordläggning, klens spant med kopparnitar på den norra ekan. Foto: Marco Alí, SMTM.
(Digitalt museum: VK.V 0335).

FIGUR 11. Bordläggning med färg på den norra ekan. Foto: Marco Alí, SMTM. (Digitalt museum: VK.V 0336).

DISKUSSION OCH TOLKNING

Området med utspridda timmer och keramik (L2013:4464) och de sönderslagna delarna av den norra "ekan" (L2025:2477) kan tyda på att det har muddrats någonstans i området, kanske på platsen för en äldre brygga invid stranden, och sedan har muddermassorna dumpats på den nu aktuella platsen.

UTVÄRDERING

Utredningen kunde genomföras enligt plan och målsättningen att avgränsa lämningen och göra en antikvarisk bedömning anses uppnådd.

REFERENSER

Tryckta källor

Fredholm, Mikael (in prep.), *Tunafjärden och Täljöviken, Arkeologisk forskningsundersökning*, Vrak- Museum of Wrecks. Stockholm.

Hult, Hugo (1922). *Ett hundraårsminne: Åkers kanal*. Stockholm: J. Cederquist.

Otryckta källor

Tillstånd att använda metallsökare inom vattenområde i Tunafjärden, Österåkers socken och kommun.
Länsstyrelsen i Stockholms län, Dnr. 2020-1994-12512.

Internetkällor

Digitalt museum.

Krus Identifikationsnummer GFC24807,
<https://digitaltmuseum.se/0210213433146/krus>
(nedladdat 2025-05-15).

Kartor

Lantmäteriet, GSD Terrängkartan

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Statens maritima och transporthistoriska museers (SMTM) dnr: 5.3.1-2025-434

Länsstyrelsens dnr, beslutsdatum: 60563-2024, 2025-03-12

Fornreg uppdragsnummer: 202500326

Lämningsnr: L2013:4464, L2025:2476, L2025:2477

RÅA-nr: Österåker 531

SMTM projektnr: 2081228

SMTM projektledare: Mikael Fredholm

Orsak till utredningen: nedläggning av avloppsledning

Uppdragsgivare: Roslagsvatten

Undersökningstyp: arkeologisk utredning, etapp 2

Undersökningstid: 2025-04-23 - 2025-04-24

Utredd yta: 2000 m²

Plats/Fastighet: Österåker Näs 7:3

Socken: Österåker

Kommun: Österåker

Län: Stockholm

Landskap: Uppland

Koordinatsystem: SWEREF99TM

Koordinater för utredningens sydvästra hörn:

Vattendjup: 1-6 meter

Dokumentationshandlingar:

Rapporten förvaras digitalt på Riksantikvarieämbetets webbplats Forndok.

Digitalt dokumentationsmaterial: Video, stillbildsfotografier och digitala ritningar

förvaras digitalt på Statens maritima och transporthistoriska museers servrar.

Vid den digitala hanteringen av dokumentationsmaterialet och rapportframställningen

har följande programvaror använts: Esri ArcMap, Microsoft Word, Photo Shop, Deep View 5 m.fl.

Fotografier: 22 st fotografier arkiveras i databasen PRIMUS på Statens maritima och

transporthistoriska museer. Fotonr: VK.V 0333 till VK.V 0354.

GIS/mätdata: arkiveras på Statens maritima och transporthistoriska museers servrar.

Fynd: inga fynd tillvaratogs. Keramik som bärgats med tillstånd av Länsstyrelsen, fotograferats och återdeponerats.

Deltagarförteckning SMTM

Personal i fält: Mikael Fredholm, Marco Alí och Håkan Altrock.

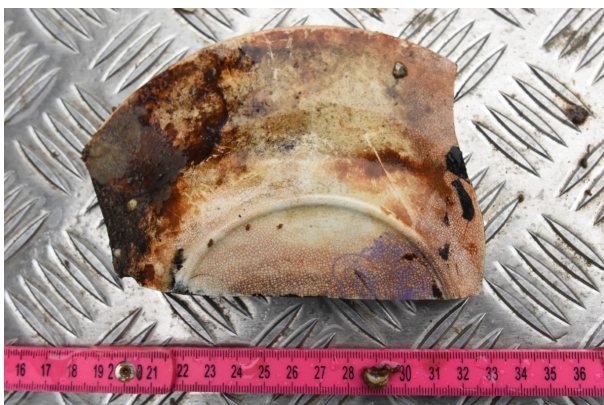
BILAGA 1

BÄRGADE OCH FOTOGRAFERADE FÖREMÅL

FOTO: MARCO ALÍ, SMTM

	Beskrivning	Fotonr: VK.V
	Kopp (flintgods?) och flaska.	Digitalt museum: VK.V 0342
	Ovanstående porslinsflaska, medicin/parfymflaska.	Digitalt museum: VK.V 0343
	Del av rödgods. (sent rödgods, sent 1800-tal?).	Digitalt museum: VK.V 0344

	Beskrivning	Fotonr: VK.V
	Del av rödgods (sent rödgods, sent 1800-tal?).	Digitalt museum: VK.V 0345
	Seltzerkrus, som bedöms vara från 1800-talet. Det finns på digitalt museum liknande krus som har daterats till mitten av 1800-talet (Digitalt museum).	Digitalt museum: VK.V 0346
	Seltzerkrus, som bedöms vara från 1800-talet. Det finns på digitalt museum liknande krus som har daterats till mitten av 1800-talet (Digitalt museum).	Digitalt museum: VK.V 0347
	Seltzerkrus, som bedöms vara från 1800-talet. Det finns på digitalt museum liknande krus som har daterats till mitten av 1800-talet (Digitalt museum).	Digitalt museum: VK.V 0348

	Beskrivning	Fotonr: VK.V
	Seltzerkrus, som bedöms vara från 1800-talet. Det finns på digitalt museum liknande krus som har daterats till mitten av 1800-talet (Digitalt museum).	Digitalt museum: VK.V 0349
	Glasflaska.	Digitalt museum: VK.V 0350
	Botten på ett fat. Flintgods.	Digitalt museum: VK.V 0351
	Del av porslinstallrik.	Digitalt museum: VK.V 0352

	Beskrivning	Fotonr: VK.V
	Del av flintgodsstallrik.	Digitalt museum: VK.V 0353
	Träskiva, cirka 5 cm tjock. Dykarna som undersökte området på 1990-talet sa att de sett trätallrikar. SMTM bedömer att det kanske är sådana de har sett.	Digitalt museum: VK.V 0354

GULDDRAGET

Statens maritima och transporthistoriska museer har genomfört en marinarkeologisk utredning etapp 2 inom Österåkers kommun, Stockholms län. Den avsåg ett område med en möjlig fornlämning i form av en ansamling av olika typer av föremål som tidigare påträffats vid det så kallade "Gulddraget" (L2013:4464). Föremålen inom området konstaterades utgöras av spridda timmer i form av bland annat knuttimmer, lösa bryggstimmer och något enstaka med hål för "svärd". Här finns också keramik i form av bland annat seltzerkrus och porslin, som bedöms härröra från efter 1850.

SMTM:s utredning visar att den i KMR/Fornsök angivna platsen för L2013:4464 ska korrigeras cirka 50 meter åt nordväst.

Vid utredningen påträffades även två fartygslämningar, "ekor", som utifrån bland annat hur de är konstruerade, bedöms ha förlist efter 1850. Ekorna har registrerats med lämningsnummer L2025:2476 och L2025:2477.

Den antikvariska bedömningen av området L2013:4464 är att detta utgör en Övrig Kulturhistorisk lämning (ÖKL). Även fartygslämningarna (ekorna) L2025:2476 och L2025:2477 bedöms utgöra övriga kulturhistoriska lämningar.